

Lise Lyck

Copenhagen Business School

Email:ll.tcm@cbs.dk

Island med fokus på den økonomiske og politiske udvikling i de senere år. Afholdt den
Foredrag afholdt den 24 marts 2014

Oversigt

Nærværende artikel har fokus på den økonomisk-politiske udvikling i de senere år, men tager sit udgangspunkt i en karakteristik af Island, som et lille land med relativt stor betydning. For at belyse den økonomisk-politiske udvikling er det nødvendigt, at inddrage en orientering om de politiske partier i Island. Artiklen afsluttes med en orientering om den nutidige økonomisk-politiske situation og med perspektiverne for de kommende år.

Indledning

Island hører til verdens mikro-stater, som af FN er defineret som stater med mindre 1,5 million indbyggere. Rent faktisk er der i Island ca. 325.000 indbyggere, hvoraf ca. 200.000 bor i Reykjavik og forstæder til Reykjavik. Island blev en selvstændig stat i 1944 efter 565 års samhørighed med Danmark. Islands historie er en stærk integreret del af Nordens historie fra vikingetiden og frem til vor tid.

Island har en veluddannet befolkning, og har indtil sammenbruddet af det finansielle system været kendetegnet af et højt bruttonationalprodukt per indbygger og af at være en rig velfærdsstat med stor global synlighed.

Image

Næsten alle kender Island pga. vulkanudbrud og fra de sidste år pga. den økonomisk-finansielle krise samt de enorme investeringer i udlandet foretaget af de såkaldte "*ekspansionsvikinger*".

Image fra vulkanudbrud stammer især fra Heklas kæmpeudbrud i 1947 og andre mindre udbrud, skabelsen af Heimaey i 1973 og senest askeskyen i forbindelse med vulkanudbruddet ved Eyjafjallajökull. Disse vulkanudbrud er en stærk oplevelse selv på tv og billeder. I forbindelse med vulkanudbruddene fokuseres på det islandske folk, og gennem billeder og interview fremstår et image af et folk, der er stærkt afhængig af naturen og samtidig har en ro og accept af naturens indflydelse på livsbetingelser og levevilkår.

Dette billede kombineres for mange med et billede af vikinger og demokrati, som det er fortalt i de islandske sagaer. Denne imagebestanddel fokuserer på retfærdighed og beslutningsmodeller, hvor det enkelte individ har en selvstændig og central rolle for udviklingen.

Image er yderligere udviklet på baggrund af økonomisk udvikling fra en økonomi, der i mange år var helt afhængig af fiskeri, og som siden via aluminiumsmeltningsanlæggene og den avancerede serviceproduktion har udviklet sig til at være en diversificeret moderne økonomi.

De senere års udvikling i den finansielle service produktion har derimod bidraget til et meget negativt billede af Islands image. Det gælder i udlandet, specielt i forbindelse med Icesave og de økonomiske tab i Storbritannien og Holland, men også internt i Island, hvor kollapsen af det finansielle system og de økonomiske tab endte op med en regning på ca. 30 mia. US dollars.

Den finansielle kollaps skabte en aldrig tidligere set reaktion i den islandske befolkning. Den lige siden vedtagelsen af Islands selvstændighed betydelige enighed og det store sammenhold (selvstændigheden blev vedtaget med 97 % af stemmerne) blev brudt og afløst af demonstrationer mod politikere og det islandske establishment.

Islands mest oversatte forfatter og lyriker Einar Már Guðmundsson skrev tilbage i 2009 den fremragende bog: Hvidbogen – "Krisen på Island", som ud fra islandsk identitet og selvforståelse, og også med en vis afmagt, fortæller om "ekspansionsvikingerne", som gennem højt gearede investeringer og for tætte relationer mellem store forretningsmænd og politikere og statsinstitutioner kom til at skade Islands image og fremtidige økonomiske muligheder.

De økonomiske realiteter

De udenlandske investeringer blev 9 gange større end det samlede islandske bruttonationalprodukt i forbindelse med "ekspansionsvikingernes" investeringer i udlandet.

Da krisen satte ind i oktober 2008, fik den dramatiske konsekvenser for Island. Fra i mange år til at have haft fuld beskæftigelse kom ledigheden i Island op på knap 10 %, og den islandske krone blev så lidt værd, at dens konvertibilitet forsvandt, således at kursen for islandske kroner ikke kunne konverteres på valutabørserne.

IMF måtte træde til med et program fra november 2008 til august 2011. IMF skulle tilføre økonomien 2,1 mia. US dollars, de nordiske lande 2,4 mia. US dollars og Polen 0,2 mia. US dollars. Der blev stor knaphed på likvide midler, og renten steg på et tidspunkt helt op til 18 %. Varepriserne steg, og det vurderes, at ca. 10 % af forbrugerne fik store vanskeligheder ved at klare økonomien, og at mindst lige så mange fik problemer med deres soliditet.

De tre islandske banker gik konkurs, og en rekonstruktion af den finansielle sektor måtte iværksættes, hvilket har betydet, at udviklingen igen er blevet normaliseret.

De politiske partier

Indtil 1918 bestod skillelinierne i islandsk politik i taktisk uenighed om løsrivelsen fra Danmark. Nye politiske skillelinier opstod, da der i 1916 blev stiftet to politiske partier med indenrigspolitiske programmer på et ideologisk grundlag. Det ene parti - *Altýduflokkur* (Folkepartiet) - var et socialistisk parti. Det andet parti - *Fremsóknarflokkur* (Fremskridtspartiet) - havde på socialradikalt grundlag et program, som ikke mindst gjaldt styrkelsen af kooperationen (brugsen), der havde etableret sig i flere distrikter i konkurrence med købmændene. Desuden markerede det sig som et parti for landbruget og for bygderne, hvor flertallet af befolkningen boede. I 1929 blev *Sjálfstæðisflokkur* (Selvstændighedspartiet) stiftet. I 1930 brød kommunisterne med *Altýduflokkur* og stiftede *Kommúnistaflokkur Islands* (IKP), tilsluttet Komintern. I 1938 omorganiserede IKP sig. De nedlagde partiet, og sammen med udbrydere fra *Altýduflokkur* stiftede de *Sameiningarflokkur altýdu - Sósíalístaflokkurinn* (Folkets enhedsparti - Socialistpartiet). Forbindelsen med det sovjetiske kommunistparti blev opretholdt af det nye parti.

I efterkrigstiden er der blevet gjort forsøg på at forandre dette partimønster, dog uden varigt resultat. I 1953 blev *Tjóðvarnarflokkur* stiftet. Dets hovedmål var at få amerikanerne væk fra Island; partiet gik desuden ind for en stærk offentlig regulering af økonomien. Partiet havde nok betydning til, at mellempartierne erklærede, at de ville opsiges baseaftalen, men

efterhånden mistede partiet helt sin tilslutning. I 1956 indgik socialistpartiet i en valgalliance, hvor blandt andet LO formanden Hannibal Valdimarsson - som da brød med socialdemokraterne (Altýduflokkur) - var med. Valgalliancen fungerede til 1968. Den blev da omdannet til et parti, og socialistpartiet blev nedlagt. Det nye parti, Altýdubandalag (Folkealliancen), havde ikke noget bånd til det sovjetiske kommunistparti. Hannibal Valdimarsson kom sammen med sin senere efterfølger i LO, Björn Jónsson, ikke med i det nye parti, men stiftede sammen med socialradikalerne og modstandere af baseaftalen et nyt parti, Samtök frálslyndra og vinstri manna (Liberale venstre).

Partiernes styrkeforhold blandt vælgerne og i tinget har været stabile. Selvstændighedspartiet har domineret over de andre med basis i fiskerierhvervet, i privat handel, håndværk og industri og ikke at forglemme i hovedstadens kommunale apparat. Medlemmerne har ofte haft ledende stillinger inden for fagbevægelsen. Ved valgene har partiet fået omkring 40% af stemmerne på landsbasis, men dette varierer fra 50% i hovedstaden til 20 % på Nordøst- og Østlandet. Selvstændighedspartiet har haft regeringsmagten i det meste af efterkrigsperioden.

Landbrugsbefolkningen har været Fremskridtspartiets basis. Mange ledende personer i partiet har i udgangspunktet haft tillidshverv i de lokale landsbyungdomsorganisationer. På landsbasis får partiet ca. 25 % af stemmerne. På Nordøst- og Østlandet har det haft flertal; i Reykjavik og omegn har tilslutningen været svagere.

I efterkrigstiden har socialisterne/kommunisterne haft deres basis i fagforeninger, specielt i Reykjavik. Mange intellektuelle og kunstnere støtter socialistpartiet. Ved valgene har de fået hver femte eller hver sjette stemme - flest i de større byområder.

Socialdemokraterne havde i efterkrigstiden længe ledelsen i en række fagforeninger, men de er blevet stadig svagere der. De kontrollerede også en del små og store fiskerbyer, specielt i den vestlige del af landet, men har nu mistet flertallet i dem alle. De har fået støtte fra søsterpartierne i Skandinavien.

De Politiske reaktioner på den økonomiske og finansielle krise

Efter at have været sit lands præsident i 16 år besluttede Vigdís Finnbogadóttir ikke at deltage i valget den 29. juni 1996. Det blev i stedet vundet af den tidligere finansminister og medlem

af Folkealliancen, Olafur Ragnar Grimsson, der fik 41,4 % af stemmerne. Han overtog posten den 1. august 1996.

Island deltog i slutningen af 1997 i den internationale konference i Kyoto om udledningen af drivhusgasser og fik pga. sammensætningen i sin økonomi tilladelse til øgede udslip. Det samme gjaldt lande som Australien og Norge, mens storforurenerne USA og EU reagerede ved for USA's vedkommende ikke at tilslutte sig Kyoto-aftalen og for EU's vedkommende ved at binde sig til store reduktioner.

Indikatoren for korruption udgivet af Transparency International placerede i 1998 Island blandt verdens 5 mindst korrupte lande.

Valget til Alþingi i maj 1999

Valget blev vundet af de konservative, der fik 26 af 63 pladser. De blev fulgt af Alliancen bestående af feminister, socialister og socialdemokrater med 17 pladser, de liberale der fik 12 og de Grønne der fik 6.

Inden for mindre end en uge i juni 2000 ramte 4 jordskælv af forskellig styrke den sydøstlige del af landet, udløste panik og nogle skader på bygninger og infrastruktur, men ingen tilskadekomne. Nær Selfoss opstod en revne der var 130 m lang og 1 m bred. 3 broer måtte lukkes i området.

Efter i 1993 at have meldt sig ud af den Internationale Hvalfangstkommission meldte Island sig i juni 2001 atter ind. Men samtidig meddelte regeringen blot 1 måned senere, at landet genoptog den kommercielle hvalfangst - trods et moratorium på dette område fra Hvalfangstkommissions side.

Valget til Alþingi i 2003

Ved valget gik de konservative tilbage til 22 pladser, Fremskridtspartiet fik 12, og de liberale 4. Alliancen havde i mellemtiden omdannet sig til et egentligt parti - Samfylkingin - der fik 20, og de Venstre-Grønne fik 5.

I juni 2004 blev Olafur Ragnar Grimsson genvalgt som præsident. I september overdrog Oddson premierministerposten til udenrigsminister Halldor Asgrimsson.

I 2005 var Island nummer 2 på UNDP's skala over menneskelig udvikling og nummer 3 på skalaen over lighed mellem kønnene - kun overgået af Norge og Australien. 30 år efter at en historisk strejke i 1975 lammede landet, gik kvinderne i oktober 2005 atter på gaden med krav om ligeløn. I 1975 gik 25.000 kvinder på gaden. I 2005 var antallet 50.000 i Reykjavik og 10.000 i andre byer.

I juni 2006 trådte premierminister Ásgrímsson tilbage efter sit partis dårlige resultat ved kommunalvalget. Han blev efterfulgt på posten af Geir Hilmar Haarde fra Selvstændighedspartiet.

Valget til Alþingi maj 2007

Ved valget fik Haardes parti 25 af de 63 pladser i parlamentet ved parlamentsvalget i maj 2007, mens koalitionspartiet, Fremskridtspartiet, mistede 5 pladser ved valget. Haarde blev derfor tvunget til at indgå aftaler med Socialdemokratisk Alliance for at sikre sin regerings flertal.

Den globale økonomiske krise i 2008 ramte Island hårdt. De foregående 5 år havde været præget af høje økonomiske vækstrater og omfattende islandske investeringer i andre dele af Europa, men det hele var baseret på udenlandske lån og brød derfor sammen med den globale krise. Der var tale om et skoleeksempel på, hvad der kan ske ved en fuld liberalisering. Det skal her bemærkes, at den islandske finansielle sektor blev fuldstændig dereguleret i 2001.

Den islandske udlandsgæld var midt i 2008 på 50 mia. € svarende til 6 gange det årlige BNP. Bankerne tegnede sig for 80 % af dette beløb. En af dem - Landsbanki - havde afdelinger i Storbritannien, Nederlandene og Guernsey under navnet Icesave, indskydere blev lokket med høje renter. Alene i Storbritannien havde Icesave indlån for 6,5 mia. £ i september 2008.

Da krisen brød ud i september havde omkring ½ mio. private opsparende i disse lande indskud i Icesave, som de begyndte at trække ud. Det tømte i løbet af få uger både Islands og Landsbankis valutareserver. Landsbanki gik ganske enkelt konkurs og blev i løbet af få uger

fulgt af de to andre islandske storbanker Glitnir og Kaupthing. Alle tre banker blev nationaliseret og overtaget af den islandske stat.

Som følge af storbankernes og økonomiens kollaps indstillede de europæiske finansielle institutioner den 6. oktober alle overførsler af udenlandsk valuta til Island. Staten måtte derefter de følgende 2 måneder overtage ansvaret for valutahandel. Der blev øjeblikkelig indført skrappe restriktioner på hvem og hvor meget valuta, der overhovedet kunne købes. Kollapset havde på dette tidspunkt spredt sig til de private låntagere. De foregående år var mange private blevet opfordret til at optage bolig- og forbrugslån i udenlandsk valuta. Sammenbruddet i valutahandelen medførte, at kursen faldt fra 70 ISK/€ i starten af året til over 250 ISK/€. Renter og afdrag på de private lån blev dermed over 3 gange dyrere, og mange private gik konkurs eller kom i dybe økonomiske problemer.

Storbritannien tog nu sin terrorlovgivning i brug overfor Island. Den 8. oktober indefrøs det britiske parlament alle Icesaves og Landsbankis værdier i Storbritannien i et forsøg på at sikre de omkring 300.000 britiske kunder i banken. Et lignende skridt blev taget i Norge 1 uge senere, og i de øvrige europæiske lande, hvor de islandske banker havde afdelinger blev der indført skrappe restriktioner.

Også den islandske børs kollapsede. Fra et højdepunkt i 2007, hvor børsindekset nåede op på ca. 8000 faldt det i december 2008 til ca. 400 - svarende til at børsen havde tabt 95 % af sin værdi. Bankkollapset tegnede sig for størstedelen af dette sammenbrud.

Hjælpen til Island begyndte langsomt at komme i oktober - af frygt for, at det islandske sammenbrud ville føre til at hele Island ville gå konkurs, og at konkursen ville trække en lang række europæiske banker med ned. Island forsøgte i starten af oktober - forgæves - at få økonomisk støtte fra Rusland. Den 14. oktober gav Norge og Danmark hver 200 mio. € som del af swap aftalerne. Den 24. oktober gav IMF et foreløbigt tilsagn om et lån på 1,58 mia. US\$. Islændingene blev dog forfærdede over de skrappe krav, der fulgte med lånet. En politik IMF de sidste 30 år har anvendt overfor den 3. Verden, men som de udviklede lande ikke havde været udsat for. Lånetilsagnet blev imidlertid blokeret af Storbritannien og Holland, der først ville have garantier for at deres ½ mio. private kunder kunne få deres tilgodehavender i Icesave. Den 19. november kunne IMF offentliggøre en aftale, der gav Island 4,6 mia. US\$. De

2,1 mia. direkte fra IMF og yderligere 2,6 mia. fra Norge, Sverige, Finland og Danmark. Polen tilbød efterfølgende 200 mio. US\$ (den største gruppe af gæstearbejdere i Island var polakker), og Færøerne tilbød 50 mio. US\$ (svarende til 3 % af det færøske BNP). Tyskland, Storbritannien og Nederlandene sammensatte efterfølgende en lånepakke til en værdi af 5 mia. € for at løse problemet med den halve million Icesave opsparere.

Kapitalindsprøjtningen standsede krisens spredning i og uden for Island, men den grundlæggende skade var allerede sket. 80 % af lånene i landet var rentetilpasningslån, og 14 % var i udenlandsk valuta. I begge tilfælde blev de private og offentlige låntagere sat under voldsomt pres, fordi renten eksploderede, og den islandske kronens værdi over for udenlandske valutaer blev reduceret til en tredjedel. Mange private gik konkurs eller kom i dybe økonomiske problemer. Samtidig eksploderede arbejdsløsheden. Alene i oktober 2008 blev den tredoblet, og op mod 1/5 af befolkningen måtte gå ned i løn. Der udbrød derfor daglige demonstrationer mod regeringen og Nationalbanken, der blev anset for at ansvarlige for krisens udbrud, omfang og omfattende konsekvenser.

Borgernes reaktion på krisen

Efter 14 ugers konstante demonstrationer mod regeringen trådte premierminister Geir Haarde i januar 2009 tilbage. Selvstændighedspartiet måtte efter 18 år på regeringsmagten opgive denne på grund af det økonomiske morads, den havde ført landet ud i. 2 uger senere overtog en koalitionsregering bestående af Socialdemokratiet og Venstre-Grønne magten med socialdemokratiets leder Jóhanna Sigurðardóttir som statsminister. Hun blev samtidig landets første kvindelige statsminister. Den nye regerings første skridt var at få fjernet nationalbankchef Davíð Oddsson og hans rådgivere. Det skete allerede 2 uger senere.

Parlamentsvalget april 2009

Valget blev et enormt nederlag for Selvstændighedspartiet, der mistede 1/3 af sine stemmer. Centrum-Venstre regeringen under Sigurðardóttirs ledelse kunne fortsætte.

I april 2009 hyrede den islandske statsanklager den norsk-franske efterforsker Eva Joly for at få efterforsket, om der kunne rejses sager mod bankdirektører, politikere og virksomhedsejere for deres rolle i krisen. Det handlede først og fremmest om afdækning af de

kriminelle transaktioner - ikke selve dereguleringen af bankvæsenet i 2001, der havde banet vejen for den økonomiske boble og dens kollaps. Joly erklærede, at efterforskningen let ville kunne tage 2-3 år, ville starte i Island, men derefter brede sig til andre lande.

I juli 2009 stemte parlamentet med snævert flertal for at søge optagelse i EU, for derigennem at få øget sin finansielle stabilitet. Det var før det økonomiske sammenbrud i Grækenland, der bragte ØMU'en i knæ. Udvidelseskommissær Olli Rehn erklærede, at Island var velkommen.

I august 2009 vedtog parlamentet trods voldsomme offentlige protester den såkaldte Icesave lov, der skulle tilbagebetale Icesaves halve million kontohavere i Storbritannien og Nederlandene deres indskud. Det drejer sig om 5 mia. USD. Loven medførte, at Island skulle betale Storbritannien 4 % af sit BNP i 2017-23 i britiske pund og Holland 2 % af sit BNP i samme periode i Euro. Modstanderne henviste til, at der ingen grund var til, at islændingene skulle betale for de krakkede kriminelle banker eller de britiske og nederlandske spekulanter, der var gået efter de højeste renter. Regeringen argumenterede med, at det var nødvendigt, da Storbritannien og Holland ellers ville blokere for IMF's fortsatte kapitalstrøm til Island. Vedtagelsen af loven fik regeringens popularitet til at styrtdykke.

Præsident Grimsson bestemte, at der skulle holdes folkeafstemning om tilbagebetalingen. Denne blev afholdt i 2010, og 93,2 % af vælgerne sagde nej til vedtagelse af Icesave loven.

I foråret 2011 udkom "Hvidbogen om Finanskrisen". Der var et stort ønske i store dele af befolkningen om, at politikerne skulle stilles til ansvar for den økonomiske krise. Det førte blandt andet til, at Geir Haarde blev anklaget i den første rigsretssag nogen sinde i Island. Hvis han blev dømt, kunne han risikere op til to års fængsel. Geir Haarde betegnede selv rigsretssagen som "politisk forfølgelse". Sagen er nu afsluttet, og den førte ikke til fængselsstraf.

Parlamentsvalget 27. april 2013

Valget medførte, at den sidende regering bestående af Den Socialdemokratiske Alliance og Det Venstre-Grønne parti måtte forlade regeringsmagten, da de kun fik 16 af de 63 pladser i parlamentet. Selvstændighedspartiet fik 19 pladser og Fremskridtpartiet fik 19 pladser.

Valgdeltagelsen blev 81,4 %, hvilket var den laveste valgdeltagelse siden Islands uafhængighed fra Danmark i 1944.

Efter valget blev Sigmundur Davíð Gunnlaugsson fra Fremskridtspartiet statsminister og Bjarni Benediktsson fra Uafhængighedspartiet finansminister.

Valget har betydet, at forhandlingerne om EU-medlemskab er stoppet. Endvidere har valget betydet en tilbagevenden til de traditionelle værdier for islandsk politik. Der er en stor vægt på antikorrruption og på demokratisk inddragelse. Ligeledes har den økonomiske situation forbedret sig væsentligt med betaling og afdrag til IMF samt med en begyndende vækst i bruttonationalproduktet og i erhvervsindtjeningen fra eksport, herunder turisme.

Den nutidige økonomiske situation og de fremtidige perspektiver

Island var som bekendt et af de første lande, der blev alvorligt ramt af den økonomiske og finansielle krise. Island har magtet at kæmpe sig ud af de værste følger af krisen og går ligesom Irland en lysere fremtid i møde.

Målt på traditionel vis kan nævnes, at bruttonationalproduktet i Island er vokset med 2,5 %, dvs. en højere vækstrate end Danmark. Ledigheden ligger på niveau med den danske, dvs. ca. 6 %. Denne ledighed er målt med islandsk målestok stadig dobbelt så stor som det vanlige niveau tidligere i Islands historie. Betalingsbalancesituationen har bedret sig, ikke mindst fordi, der er god fremgang i turismeerhvervet. Her har det lavere omkostningsniveau i Island bidraget positivt til en forøgelse af de udenlandske overnatninger. Prisudviklingen har været nedadgående, men er nu stabiliseret. Island mærker som de fleste andre lande, stramninger i finanspolitikken. Senest er blandet andet hver femte i den islandske radio-og fjernsynsformidling blevet fyret.

Den største ændring i Island efter krisen er formentlig den stadig ret udtalte mistillid til det politiske system, hvilket ikke tidligere har været set i islandsk historie som suveræn stat.

Litteratur

Guðmundsson, E.M. *Hvidbogen - Krisen på Island*. 1 udg. København: Informations Forlag, 2009.

<http://eng.efnahagsraduneyti.is/Publications/nr/3073> (udtrukket 8. juni, 2010).

Iceland Stock Market (SE ICEX), 2007-2014. Available online at [<http://www.tradingeconomics.com/iceland/stock-market>]

Koranyj, B., Robertson, R. *Iceland set for coalition talks after government ousted*, Reuters, 28 April 2013.

Lyck, L. *Foredrag om Island med fokus på den økonomiske og politiske udvikling de seneste år*, afholdt den 27. oktober 2011, 2011.

Lyck, L. *Islands image og muligheder de kommende år*, præsenteret på konferencen Island lille land, stor betydning, 17. juni 2010, 2010.

Ministry of Economic Affairs (Iceland), *Joint press release by the Ministry of Economic Affairs and Ministry of Foreign Affairs about the OECD Ministerial Meeting in Paris May 27-28 2010*. 28. maj, 2010.

Morgunbladi, *newsfeed during election*, can be accessed on [<http://www.mbl.is/frettir/knippi/2941/>], 2013.

OECD, "OECD - Economic outlook." 26. maj, 2010.

The Special Investigation Commission (SIC), *Report of the Special Investigation Commission*. 2010.